

Thermographia Budensis^{*}

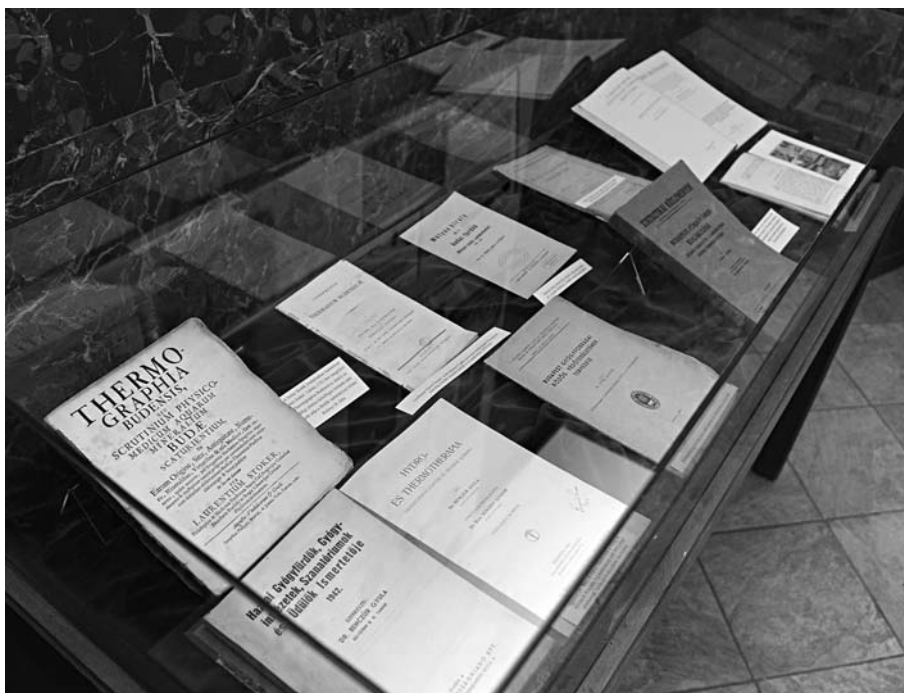
Az írásnak, könyvnek története van, hasonlóan minden más világunkban létezőhöz. Még ha egy könyvet, írást több példányban, szinte ugyanúgy nyomtatnak is ki, mindegyik már megszületésekor is egy kicsit más, nem is beszélve későbbi sorsokról.

Jelen írásom eddigi története kurta. 2011. december 8-án az ORFI 60. születésnapját ünnepelte. Tisztelegve a jeles évforduló előtt két dolgot határoztam el, melyet Petri Péter fotós segítségével sikerült is megvalósítani. Egyrészt – méltó helyen és formában – a jogelőd osztályvezetők fényképportréit elhelyeztük az osztályon, másrészt az ORFI központi ünnepségére – főigazgatói engedéllyel – kis tárlatot rendeztünk be ízelítőnek mára már szépen gyarapodó balneológiai-reumatológiai könyvgyűjteményemből. (Köszönet Petri Péternek a rendezésért és a fotóért.) Azért volt kicsi a kiállítás, mert erre kaptunk engedélyt, talán jogosan is,

nehogy elhomályosítsa az ORFI ünnepét, az elmúlt 60 évet a kiállítás, mert a könyvek alaposan – 290 évvel – nyújtózkodtak túl a hat évtizedes határon. Azt azért ne felejtsük: „Nani gigantum humeris insidentes.” Nem kérdés, hogy értékében a kiállítás így is alig maradhatott el az ünnepséget követő eszem-iszom költségeitől. Nagy örömmre, az ünnep végére a könyveim mind megmaradtak, senki sem falta fel őket! Hiába, már alig vannak, akik „falják” a könyveket, a jó pörköltnek, somlói galuskának nagyobb keletje van. Jó szeműek azért észrevették a tárlót, és volt, akinek én és családom hívta fel büszkén a figyelmét a kis kiállításra. Hiába, ritkán lehet együtt látni Stoker Lőrinc, Linzbauer Xavér Ferenc, bilkei Pap Lajos, Bókay Árpád, ifj. Benczúr Gyula, Belák Sándor könyveit, írásait. A rektor, neves professzorok mellett e lap főszerkesztője – szintén gyűjtő, értő, érdeklődő ember – is megtekintette a ki-

állítást, beszédbe is elegyedtünk. Hamar a könyvek történetére, sorsára terelődött a szó. A beszélgetés végére megkaptam a felkérést, hogy gyűjteményemből Stoker Lőrinc *Thermographia Budensis* című, 1721-ben kiadott könyvét, az én példányom történetét ismertessem e lap hasábjain, a *MediArt* megfelelő rovatában.

A budai fürdővilág története a rómaiak előtti kelták idejére (az eraviscus törzsre – van, aki a keltákhoz csapódó, kelták uralma mellett fennmaradó illíreknek

* *Thermographia Budensis, seu Scrutinium Physico-Medicum Aquarum Mineralium Budae Scaturientium, de Earum Origine, Situ, Antiquitate, Numero, Mineralibus, Virtutibus & usu Medico, tam interno, quam externo, per frequentia Mechanico-Spagyrica experimenta & multiplices easque proprias per novemdecim nunc annorum decursum observationes Medico-Theoretico- Practicas elaboratum & bono publico in lucem datum per Laurentium Stoker, Philosophiae & Medicinae Doctorem Sacrae Caef. Regiaeque Catholicae Majestatis Praesidij ac Regiae Liberaeque Civitatis Physicorum ordinarium. Augustae Vindelicorum & Graecii, Sumptibus Philippi, Martini & Joannis Veith Fratrum, 1721*

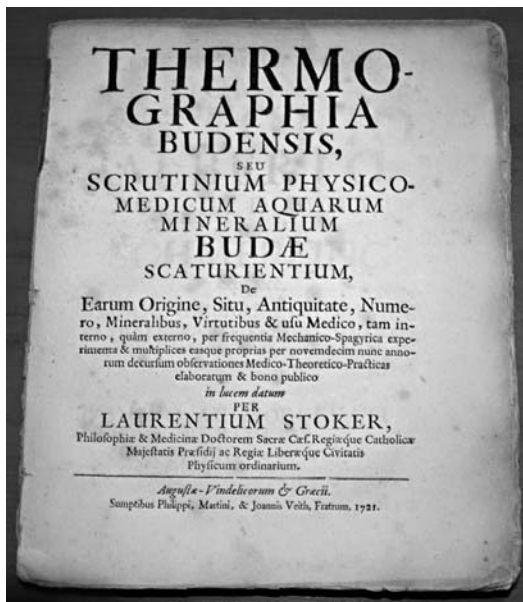
tartja ezt a törzset) vagy még régebbre, az illír-pannon időkre vezethető vissza. Vannak, akik még korábbra teszik a kezdeteket, a neolitikumra (csiszolt kőkorszak), hiszen vízre, melege az e tájon élő ősembernek is szüksége volt. Ezek a természeti

források még ma is bőven rendelkezésre állnak. Egyesek szerint Aquincum neve az öt hőforrásra utaló *aquae quinque* kifejezésből alakult volna ki, míg mások szerint a kelta *ak ink*-ből, vagyis „bő víz”-ből vagy az illír „*acincó*” szóból eredhet, mely szintén a vidéknek, a vár környékének bő víztartalmára, hőforrásaira utal. Aquincumnak minden bizonnyal császári vendége is volt. Ammius Marcellinus történetíró I. Valentinianus halálával kapcsolatban írja, hogy a császár a téli hónapban Aquincum tájékaról Savariába ment vissza, ahol császári fürdőház is volt, és a császár halálát megjósló kúvik ennek a fürdőháznak a tetejére szállt volna fel: „et apud Saboriam eodem adhuc constituto, bulbo culminibus regii lavacri insidens, occentansque funebria” (1).

Első írásos emlékünk a magyarok és a budai fürdők találkozásáról Anonymus *Gesta Hungarorum*-jában olvasható: „Árpád vezér meg összes főemberei közös elhatározással, egyetértéssel és szabad akarattal kivonultak a szigetről, táborot ütöttek Soroksáron túl a Rákos vizéig. S midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vannak, és senki sem bír nekik ellentállani, átkeltek a Dunán. A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnak nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán. Mikor odaát voltak, táborot ütöttek a Duna mellett a felhévizekig” (2).

Felhévíz a mai napig őrzi nevét a Rózsadomb aljában. 1721-ig a budai forrásoknak több mint 50 említését ismerjük, többek között Bonfini, Oláh Miklós, Istvánffy Miklós, Evlia Cselebi, Hieronymus Ortelius, Edward Brown tollából. Ezek a leírások földrajziak voltak, és szinte csak

megemlégették a fürdőket. Érdekes és megdöbbenő, hogy Buda felszabadulása után 35 évvel, a Rákóczi-szabadságharc befejezése után 10 évvel jelent meg az első „tudományos”, a fürdők gyógyhatásaival is foglalkozó mű, Laurentius Stoker 1721-ben írt *Thermographia Budensis* című, 154 oldalas orvosi disszertációként megjelent monográfiája. A szerző, Stoker Lőrinc bölcséleti és orvosdoktor, a német-római császár és magyar király törzsorvosa, Buda szabad királyi város főorvosa, tehát magas rangú tisztviselő és orvos volt. Nemcsak könyve maradt fenn utána, hanem a budai vár Anna utcájában lévő egyik épületet is ő építtette újjá. Itt is lakott, és 1712 és 1745 között itt működött az Arany Sas

patika. Könyvének első kiadása Augsburgban és Grazban jelent meg, Sumptibus Philippi, Martini & Joannis Veith kiadónál. A könyv maga korában sikeres lehetett, hiszen nyolc évvel később már kétszáz példányban adták ki újra, ekkor már Budán nyomtatva. A szerző továbbra is befolyásos ember lehetett, mert a budai tanács 1729. május 2-i ülésén 50 forintot szavazott meg a kiadásra, ahogy azt a Trócsányi Zoltán (Trócsányi Márta kolléganőnk nagyapjának testvére) szerkesztette *Magyar Könyvszemléből* tudjuk (3). A kiadóról se feledkezzünk meg.

Joannis Georgii Nottenstein, azaz Nottenstein György (?–1738) 1728-ban vette feleségül Landerer Sebestyén özvegyét, és haláláig ő, majd halála után özvegye vezette a nagy hírű, 1848-ban pedig forradalmi történelmi helyszínné váló budai Landerer-nyomdát! Harmadik kiadásról azonban nem tudunk.

Az elmúlt 290 évben a művet nem fordították le magyarra, legalábbis nem ismert a fordítása (4). Részleteket azonban ismerünk belőle. Így az 1729. évi második kiadásának előszava a jeruzsálemi Bethesda (Bethsaida) Juh-kapunál lévő, a juhmosó vízmedencét töltő, föld alatti források gyógyító hatásával hozza párhuzamba a királyi Buda öt föld alatti forrását (a Szent Gel-

lért-hegy alattiak, a városi hidak melletti, a rác vizek, a vízivárosiak és a császárvizek). Így ír: „e hőforrások ellen nap-nap után elkövetett bűnöktől, nem különben ezen ásványvizek értékétől, nem ok nélkül méltatlankodik, hogy az egészségnek ekkora kincse, mely a jóságos Isten akaratából, az emberek fáradsága nélkül, a nyomorult betegek üdvére, a föld alatti természet gazdag öléből tör elő, az évek hosszú során át az értelmes emberek közömbössége és tunyasága folytán a tudatlanság határai között mintegy eltemetve rejtőzik”(5). A könyv tartalmának többi része magyarul egyelőre nem ismert. Ez több mindenre hívhatja fel a figyelmünket. Egyrészt a könyv olvasói évszázadokon keresztül deákul tudó emberek lehettek, nem volt szükségük fordításra. Másrészt rámutat arra, hogy a több mint 100 éve hangoztatott gyógy-idegenforgalmunk saját forrásai bemutatásával is adós. Hogy is szeretnénk sikeresek lenni, amikor saját történetünket sem ismerjük, és be sem tudjuk mutatni a világnak gyöngyszemeinket?

Nehéz pontosan megállapítani, hány kötet is maradhatott fenn az évszázadok során. Azt tudjuk, hogy öt példány már szerepelt könyvaukción Magyarországon, de hogy ebből hány volt esetleg ugyanannak a példánynak az is-

mételt eladása, az számomra kideríthetetlen. Utoljára 2009 novemberében fordult elő aukción, és a legmagasabb ismert leütési ára 60 000 Ft volt.

Az egyik magyarországi aukciós könyvről tudjuk, hogy George Bata (Bata Györgyként Budapesten született 1924-ben) tulajdona volt. Az aukció előtt így írtak róla a bemutató honlapon (6): „Egyetemi tanulmányai során vegyész- és és biomérnöki

tanulmányokat folytatott a kolozsvári, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint az Amerikai Egyesült Államokban. 1950 óta élt Montrealban, szakterületén jelentősen hozzájárult a tudomány fejlődéséhez. Száznál több tudományos publikáció, valamint több mint 27 szabadalom fűződik a nevéhez. George Bata volt a Kanadai Nemzeti Kutatási Tanács keretén belül működő Ipari Anyagok Kutatóintézetének alapítója és elnöke; emellett egyetemi tanárként dolgozott a montreali műszaki egyetem nehézfémipari tanszékén... George Bata 12 nyelven írt és olvasott, és szakmai érdeklődésén túl elsősorban a régi könyvek szenvedélyes rajongója volt. Rajongása a régi könyvekért fiatal korától elkísérte, és ezek a régiségek voltak leghűségesebb társai. Több mint 50 éves pályafutása alatt hatalmas gyűjteményt alakított ki régi és ritka könyvekből, amelyek

közül a legtöbb az európai történelemmel, ezen belül is a korai magyar történelemmel foglalkozik. Az örökös a Mike és Társa Antikvárium árverésén kínálja eladásra e nagyszabású gyűjtemény egy részét. Szakértők vélekedése szerint becses, egyedi kollekciónról van szó. Az egyes művekben George Bata possessori bejegyzései, illetve a Sodalitas Danubiana bélyegzőlenyomata található.” Érdekes módon az egykori cseh cipőgyáros Bata is Kanadába emigrált, és ott telepedett le. Azt nem tudom, hogy a két családot a névrokonságon kívül más is összekötötte-e?

Fent és lent: Az Arany Sas patika képei a budai Várnegyedben

Azt tudjuk, hogy az öt aukcióra kerülő könyvből mindösszesen egy volt 2. kiadású. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy az első kiadás még 200-nál is több példányban jelent meg, hiszen több maradt fenn belőle. Bizonyítékunk azonban erre nincs. A tulajdonomban lévő példányon túl tudunk egy példányról, amely a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum birtokában van. A Országos Széchényi Könyvtárnak van példánya mind az első, mind a második kiadásból, míg a Magyar Állami Földtani Intézet Könyvtárának a második kiadásból van egy példánya. Az Egyesült Államokban talán 3 példány is fellelhető, melyek közül az egyik a Yale Egyetemen található. Németországban a müncheni Bayerische Staatsbibliothek birtokában egy példány van, és ma is megvásárolható egy példány az egyik hollandiai antikváriumban 320 euróért.

Gimnazista korom óta járom az antikváriumokat, később sokfelé utazva kezdtem el gyűjteni Magyarországon kívül is a balneológia és reumatológia klasszikusait, sokszor célzottan kivette a „világhálót” is. Ma már jól megfér a polcomon Alfred Baring Garrod *A Treatise on Gout and Rheumatic Gout (Rheumatoid Arthritis)*, Josef Skoda *Ueber Rheumatism* cikke Belák Sándor munkáival.

A *Thermographia Budensist* 2011-ben vásároltam meg a kanadai Montrealból hazahozatva. Íme, egy részlet Helen R. Kahn & Assoc. Inc. antikvárium tulajdonosával folytatott levelezéséből:

„Many thanks for your very kind email. I am happy that you are pleased with the book, and we shall email you a copy of the invoice in the next couple of days.

I cannot properly give you the name of the previous owner, but can tell you that he emigrated to Montreal from Hungary following the revolution of 1956. He was a well-known engineer who died several years ago, leaving behind a large library, which his daughter has been selling off sporadically. We purchased a fair number of the books, and I know that others were sold in Europe.

As far as the printing history of this book is concerned, I am sorry that we cannot be more helpful on this. I have no idea how many copies were printed, and how many still exist. We found three copies in America, as noted in

our description, and I would assume that there are others in Hungarian or Austrian libraries, but could not give you any idea of numbers. Sorry!

Again, sincerest thanks, and kind regards—
Helen Kahn”

Ebből kiderül, hogy a könyv 1956–57-ben került Kanadába, és 55 év után került ismételt magyar földre. Hogy 1956 előtt kinek és hol volt a tulajdonában, talán örökre rejtve marad. Könyvem jövőbeni sorsát azonban szívem szerint szeretném befolyásolni. Tervem, hogy lefordítsuk, és végre magyarul is megjelentessük a könyvet. Gyermekeim latintanárárt kértem fel, hogy vizsgálja meg a szöveget, és döntsön a megfelelő honoráriumról és a fordítás határidejéről. Mecénásnak lenni szép feladat, és ha ebben bárki részt szeretne venni akár magán-személyként, akár cégével, egyesületével, intézményével, annak a támogatását szívesen fogadjuk. Isten malmai lassan őrölnek, de a 300. évfordulóra készen kell lennünk, talán akkorra a gyógy-idegenforgalmunk is felébred Csipkerózsika-álmából. Mi lesz a könyvem sorsa, természetesen nem tudom. Gyermekeim nem választották az orvosi pályát, ha unokáim közül valaki reumatológusnak szegődne, akkor azt szeretném, hogy ő gyarapítsa, gondolja a gyűjteményt. Ha megszorulnának az utódaim, akkor azt szeretném, hogy egyben kerüljön aukcióra a gyűjtemény. Kimondott vágyam azonban az, hogy egyszer a Magyar Reumatológusok Egyesületének vagy a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak kiállítótermébe kerüljenek feleségem és nevem alatt a könyvek, és hogy ezen intézmények vagy tagjaik tovább gyarapítsák a gyűjteményt.

Hivatkozások

1. Liber Endre: *Budapest fürdőváros kialakulása*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 1. köt. 127–155.
2. Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford. Pais Dezső. Magyar Helikon, Budapest, 1977.
3. *Magyar Könyvszemle* 1944, 1.
4. Kapronczay Károly személyes közlése.
5. Liber Endre: *Budapest fürdőváros kialakulása*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 1. köt. 298–300.
6. http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=24-2023

DR. BÁLINT PÉTER
reumatológus, Budapest